

TERMÉSZET ÉS ÉSZ KÖZÖTT

CSEJTEI Dezső: *Korszellem és emberlét. Történetfilozófiai írások.*

Szerkesztette: BÉKÉS Márton – CZOPF Áron.

Kommentár Alapítvány, Budapest, 2025. 185 oldal, 2990 Ft

CSEJTEI Dezső: *Hagyomány és forradalom. Politikafilozófiai írások.*

Szerkesztette: BÉKÉS Márton – CZOPF Áron.

Kommentár Alapítvány, Budapest, 2025. 191 oldal, 2990 Ft

Csejtei Dezső ikerkötete (*Korszellem és emberlét* – *Hagyomány és forradalom*) a Kommentár Alapítvány kiadásában jelent meg és a szerzőnek a *Kommentár*-ban megjelent tanulmányaiból ad válogatást két témakörben. Az egyik a történetfilozófia, a másik a politikafilozófia. A szerző **nem csupán diagnosztizálja, hogy a modernségben a felejtés miként sújtotta az emberfelfogást, hanem az elfelejtett hagyományok bemutatására, értelmezésére is figyelmet fordít.** Ezt a könyvek két témakörének összefüggésében mutatom be. Az egyik az ember helyének értelmezése korunkban, a másik pedig a forradalom problematikája.

A humanizmus az ember központúság megszokott kifejezése. Csejtei két gondolkodó szemszögéből veszi szemügyre a humanizmust. Az egyik Heidegger *Levél a „humanizmusról”* című írása, a másik napjaink divatos történéskének, Hararinak a *Homo Deus. A holnap története* című könyve. A két gondolkodó igencsak távol áll egymástól, ám a humanizmuskritika összeköti őket. Heidegger szerint a római kultúrától kezdve megjelentek a humanista törekvések, melyek különböztek egymástól, de közös bennük, hogy az emberre mint létezőre tekintettek, és mindeközben elfeledkeztek a létről. Ez a felejtés talajtalansághoz vezetett. Ebben a hagyományban az ember *animal rationale*. A humanizmus Heidegger szemében azért elégtelen gondolkodásmód, mert a metafizika határain belül marad, a lét igazságára nem kérdez rá. Harari egészen másként közelít a humanizmushoz, nem anynyira a múlttal, hanem inkább a jövővel foglalkozva. Úgy látja, hogy a jelen emberképen túllépve a jövőben

a halhatatlansághoz, a boldogsághoz és a megistenüléshez közelít az emberiség. A *homo sapiens* tehát *homo deusszá* fog átalakulni. Csejtei felhívja a figyelmet arra, hogy amíg Harari embere a testiségbe zárt, addig Heidegger épp a testiségen való túllépést hangsúlyozza. Noha mindketten kritikával illetik a huma-

nizmust, és az azon való túllépést tartják fontosnak, ám igencsak különbözően. Harari embere a jövőben egyre tökéletesebben alkalmazza majd az algoritmusait, mondván, az algoritmusok kiteljesedése az élet kiteljesedése. Ebben az emberképben nincs helye sem a léleknek, sem a szabad akaratnak. A holnap embere megvalósítja az embergépet. Ez persze nem új ideál, hiszen a 17–18. század filozófusai között is voltak olyanok, akik gépként tekintettek az emberre. És ezt nem egy olyan folyamat eredményeként látták, mint ami lealacsonyítja az embert, és amit – éppen ezért – el kell utasítani. Ellenkezőleg! Ebben az ember önmagára találásának lényegét fedezték fel.

Tanulsággal telik azok az elemzések, melyek azt kutatják, hogy mit jelent a technika az ember számára. A témához való szellemi hozzájárulásokból Csejtei az egzisztenciálfilozófia főbb képviselőit emelte ki. Egyik szélső póluson Unamuno található, aki radikális módon elutasította a technikát, Ortega álláspontja már ennél összetettebb. A technikát nélkülözhetetlennek látja az ember számára a világhoz való viszonyában, ugyanakkor azt mondja, hogy a technika korlátlannak tűnő fejlődése egyre jobban kiüresíti az embert, s ezért nihilizmussal kísért. Ehhez hasonlatosak Gabriel Marcel fejtegetései, aki szerint a technika, mint mesterséges építmény, el-sorvasztja az életet. Heidegger egész életművén végig-

vonult a technika kérdése. Egy 1955-ös előadásában az ún. ráhagyatkozást hangsúlyozta mint a technikához való megfelelő viszonyt. Ez nem elutasítás, hanem annak javaslata, hogy ahol szükséges, ott fogadjuk el a technika vívmányait, ám mondjunk nemet arra, ha a technika akar minket birtokba venni. A filozófus feladata: legyen nyitott a technikai világ titkára, más szóval képes legyen a technika mögé nézni. A tárgyalt filozófusok sorában Bergyajev is helyet kapott, aki a gépi civilizáció kiteljesedésében látta korunkat, így nála is kifejeződik annak elutasítása, hogy a technika képes lenne az ember megváltására.

Nem csodálkozhatunk, hogy Spenglerről is szerepel egy tanulmány ebben a kötetben, mivel a *hazai filozófusvilágban Csejte Dezső számít az első számú Spengler-(szak)értőnek*. A szerző egy Spenglerről szóló konferenciakötetet ismertet, kiemelve azokat a pontokat, melyek napjainkban is érdekessé, fontossá teszik Spengler felvetéseit (az írás társszerzője Juhász Anikó). Meghökkenítő, mily élesen látta előre Spengler, hogy a 20. században a gazdaságtan válik kulcstudománnyá. Mégpedig azért, mert maga a gazdaság válik a politikával szemben dominánssá. Spengler nem közgazdász volt, hanem kultúrfilozófusként értelmezte a gazdaság előtérbe kerülését és ezáltal az európai civilizáció helyzetét. Emlékezzünk Spengler alapvető sémájára: a kultúra a felemelkedés, a dinamizmus korszaka, ezzel szemben a civilizáció a hanyatlás, a gépies ismétlődés időszaka.

A szerző második kötete több tanulmányban elemzi a forradalom fogalmának összetettségét. Az írások az elmúlt kétszáz évben megszokottá vált jelentésvilág – miszerint a forradalom a fejlődést felgyorsító, előremutató esemény – mellett felidéznek azt a korábbi értelmezést is, melyben a forradalom visszatérést jelent, visszatérést egy olyan korhoz, melyben megőrzésre érdemes hagyományok fonják körül világunkat. Szintén a hagyományokhoz fűződő viszonyról van szó a konzervatív forradalomként megjelölt szellemi-politikai mozgalom esetében is. A szerző a forradalom jelentésbokrát az ellenforradalom fogalmának tárgyalásával teszi teljessé. Noha már egy évszázada megjelent a „konzervatív forradalom” kifejezés és az elmúlt fél évszázadban némiképp el is terjedt a használata a politikai gondolkodást elemzők világában, még mindig sokan megütköznek a konzervatív és a forradalom szavak párosításán. Megütköznek, mivel úgy vélik, a konzervativizmus éppen hogy kizárja a forradalmiságot. A szerző bemutatja e fogalom keletkezéstörténetét és azt, hogy milyen mondanójuk volt a modern világról azoknak a gondolkodóknak, akikre vonatkoztatva használják a konzervatív forradalom címkét. A kifejezés az 1920-as években jelent meg Thomas Mann, majd Hugo von Hofmannsthal írásaiban, ám szélesebb körben Armin Mohler 1950-ben publikált könyve (*Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932*) óta vált ismertté. Mohler munkája a jelzett időszakból Ernst Jünger, Werner Sombart, Carl Schmitt, Hans Freyer, Arthur Moeller van den Bruck s még jó néhány

más radikális jobboldali szerző írását elemezte. Noha egyetlen gondolkodó sem használta önmagára a konzervatív forradalmár terminust, Mohler mégis alkalmasnak találta arra, hogy kifejezze az említettek által vallott szellemi-politikai látásmódot. A konzervatív forradalom valami közösre utal bennük, ám ez a közös pont nem jelenti, hogy egységes áramlatról lett volna szó. A különbözőségek nagyon is jelentősek, mégis, ami mindenkit áthatott, az a radikalizmus és a liberálisellenesség volt. Konzervativizmusuk abban ragadható meg, hogy *megőrzésre érdemes hagyományok teremtésére törekedtek*. A konzervatív forradalom értelmiségi mozgalmát elsöpörte a nemzetiszocializmus hatalomra kerülése, noha néhány reprezentánsa 1933 után is vállalt szerepet (Freyer, Schmitt). Csejte Dezső tanulmánya tehát amellet érvel, hogy a forradalom fogalma összekapcsolható a konzervativizmussal, annak meghatározott felfogásával és ebből következően a hagyomány jelenségével is. Lehetséges olyan forradalmiság, ami nem minden hagyomány tagadását jelenti, hanem meghatározott hagyományok színpadra segítését. Nem kánonfelszámolás, hanem kánonátrendezés.

Nicolás Gómez Dávila gondolatainak elemzésében épp erre koncentrált Csejte. (Egyébként Gómez Dávila aforisztikus megállapításai több írásban is feltűnnek, jelezve, hogy számára különösen fontos filozófusról van szó.) Gómez Dávila önmagát reakcióként határozta meg, azaz sem a múltat, sem a jövőt nem idealizálta, hanem a múltból a cselekvésre sarkalló értékeket emelte ki, míg a jövőre úgy tekintett, mint a kudarc elkerülhetetlenségére. A modern kor a folyamatos újítás fontosságát sulykolja az emberek fejébe, ám ez a hagyományt mindjobban felemészti. Ennek a folyamatnak a mozgatója a felvilágosodás, pontosabban: a racionális társadalom eszméje. Dávila reakciós beállítódottságából következően igencsak szkeptikusan tekint a forradalmakra. Ezt nagyon pontosan mutatja egy Marx-parafázisa: „A forradalmak nem mozdonyai, hanem kisiklásai a történelemnek.” A harmadik témakör, amit a könyv a forradalomhoz kapcsolva tárgyal, az ellenforradalom jelensége. Az ellenforradalmi gondolkodás – többek között – elveti a társadalmat felbomlasztó forradalmiságot, vagy ha az mégis bekövetkezik, akkor segít visszatérni a realitás világába. Az alázatosság, a mértékletesség jellemzi, nem képzelet magát olyannak, aki új (végtelenen racionális) rendet képes adni a világnak. Csejte részletesen bemutatja a modern kor jeles ellenforradalmárjait. A gondolkodók láncolata Edmund Burke-től Molnár Tamásig tart. Ezt a hagyományt formáló alapvető elvek: vallásosság, organikusság, tradicionalizmus, hierarchia. Az ellenforradalmiság mindig valamely konkrét forradalom, forradalmi érzület (1789, 1917, 1968) ellen fogalmazódik meg, ezért nem beszélhetünk az ellenforradalom általános elméletéről.

Csejte Dezső tanulmányai elmélyültséget és határozott álláspont megfogalmazását mutatják. Mindenkinek érdemes kézbe venni, aki elégedetlen a társadalmi-politikai alapfogalmaink egydimenziós használatmódjával.

KARÁCSONY ANDRÁS